

УДК 796.32.071.4

Володимир ЛЕВКІВ,
кандидат наук із фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри спортивних ігор
Львівського державного університету фізичної культури

Лілія ЛЕВКІВ,
старший викладач кафедри фізичного виховання і спорту
Львівського національного університету імені І. Франка

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІНА «СПОРТИВНА ГРА» ЯК БАЗОВОГО ПОНЯТТЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА ЗІ СПОРТИВНИХ ІГОР

Термін «спортивна гра» є базовим поняттям підготовки майбутнього тренера-викладача зі спортивних ігор. У статті визначено суттєві риси спортивних ігор, обґрунтовано термін «спортивна гра».

Ключові слова: тренер-викладач, спортивна гра, підготовка, базове поняття, термін.

Термин "спортивная игра" является базовым понятием подготовки будущего тренера-преподавателя по спортивным играм. В статье определены существенные черты спортивных игр, обосновано термин "спортивная игра".

Ключевые слова: тренер-преподаватель, спортивная игра, подготовка, базовое понятие, термин.

A term "sports game" is the base concept of training of future teacher-trainer of sports games. In the article the substantial features of sports games are define definition of the term "sports game" is reasonable.

Key words: teacher-trainer, sports game, training, base concept, term.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України створення конкурентних переваг робочої сили на ринку праці оголошено національним пріоритетом і визначено стратегічним завданням уряду, що відображено в Концепції державної системи професійної орієнтації населення від 17 вересня 2008 року та у Програмі державної служби зайнятості на 2008-2013 роки щодо професійної орієнтації молоді.

Потреби ринку праці у фахівцях із фізичного виховання і спорту значною мірою пов'язані з тенденціями розвитку галузі. Серед різних напрямів цього предмета важливе значення має спортивна діяльність, що передбачає залучення дітей до занять спортом та багаторічну систему підготовки спортсменів до змагань різного рангу. Навчально-виховний процес підготовки спортсменів організовує і проводить тренер-викладач. В Україні посада тренера-викладача є у штаті дитячо-юнацьких спортивних шкіл, які є профільними спортивними навчальними закладами. У позаурочний та позанавчальний час тренер-викладач здійснює пошук, розвиток та підтримку обдарованих вихованців, забезпечує

створення необхідних умов для максимальної реалізації їхніх здібностей в обраному виді спорту.

Проблема ефективності професійної підготовки майбутніх тренерів-викладачів зі спортивних ігор зумовлена необхідністю подолання низки суперечностей, що потребує пошуку більш гнучких підходів до підвищення рівня професійної підготовки студентів, формування нової моделі тренера-викладача зі спортивних ігор, переосмислення мети, змісту, функцій та завдань професійної підготовки у вищих навчальних закладах фізкультурного профілю України відповідно до вимог сучасної парадигми освіти.

Останнім часом з'явилося багато робіт, у яких безпосередньо чи у зв'язку із вивченням інших проблем досліджуються питання професійної підготовки майбутніх фахівців галузі фізичного виховання і спорту (О. В. Антоненко (2006), Л. В. Безкоровайна (2007), Н. О. Белікова (2011), Е. С. Вільчковський (2008), М. С. Герцик, О. М. Вацеба (2005), Є. М. Гогунів (2005), М. Т. Данилко (2005), Л. В. Денисова (2006), Ю. Д. Железняк (2006), С. О. Ігнатенко (2006), А. П. Конох (2006), Т. Ю. Круцевич (2008), О. С. Куц, І. Є. Лапичак (2002), В. А. Магин (2006), В. І. Наумчик (2002), Л. П. Сущенко (2004) та ін.). Водночас проблему професійної підготовки тренера-викладача зі спортивних ігор висвітлено недостатньо.

Науковці (Н. О. Белікова (2011), Т. М. Бугеря (2009), А. М. Герцик (2006), Ю. Д. Железняк (2006) та ін.) у дослідженні проблеми підготовки майбутніх фахівців фізкультурно-спортивної галузі особливу увагу звертають на міжпредметні зв'язки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін, акцентуючи увагу на тлумаченні термінів. На жаль, система базових понять підготовки майбутнього тренера-викладача зі спортивних ігор не була предметом окремих досліджень, що вказує на актуальність обраної теми.

У дослідженні здійснено характеристику терміна «спортивна гра», який, на нашу думку, належить до системи базових понять підготовки майбутнього тренера-викладача зі спортивних ігор.

Мета роботи – удосконалення підготовки майбутнього тренера-викладача зі спортивних ігор шляхом уточнення змісту базових понять, що використовуються у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін.

Предметом дослідження є система базових понять підготовки майбутнього тренера-викладача зі спортивних ігор.

Об'єкт дослідження – характеристика терміна «спортивна гра» як базового поняття підготовки майбутнього тренера-викладача зі спортивних ігор.

У процесі дослідження вирішувалися такі **завдання**:

1. Узагальнити відомості про визначення терміна «спортивна гра».
2. Визначити суттєві риси різновидів спортивних ігор.
3. Обґрунтувати визначення терміна «спортивна гра».

Методологічною основою дослідження стали положення теорії спорту, теорії систем і діяльності. Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі **методи**: теоретичний аналіз й узагальнення літературних

джерел, порівняння, аналіз і синтез, метод системного аналізу результатів дослідження.

Результати дослідження. Визначення терміна «спортивна гра» подано в підручниках, навчальних чи методичних посібниках, що висвітлюють теорію і методику викладання спортивних ігор (В. І. Білоус (1996), Ю. Д. Железняк, А. В. Івойлов (1991), Ю. Д. Железняк, Ю. М. Портнов (2004), Ф. Лебедь (2005), Ю. І. Портних (1986)). Свою увагу ми спробуємо звернути на найбільш узагальнені й авторитетні видання із зазначеної проблеми.

Ю. Д. Железняк та Ю. М. Портнов [6, с. 6-7] зазначають, що спортивні ігри або ігрові види спорту – це ігри, пов’язані зі спортом та які базуються на змаганні. Розкриваючи специфіку змагальної діяльності різних спортивних ігор, визначаючи поняття й терміни в теорії і методиці спортивних ігор, автори, проте, іншого визначення терміна «спортивна гра» не подають. Таке тлумачення формує уяву про обмеження застосування цього поняття лише в галузі спорту і не розкриває специфічні риси спортивної гри.

Аналізуючи сутність ігрових видів спорту, Ф. Лебедь [3, с. 16] відзначає, що спортивна гра – це змагальна діяльність, що отримала статус офіційного виду спорту; вона складається зі специфічних і наперед обумовлених дій з ігровим предметом (або за право оволодіння ним) для досягнення загального виграшу. У той самий час автор, аналізуючи суть спортивної гри, відзначає, що це конфліктна діяльність систем, які беруть участь у ній.

На думку Ю. І. Портних [5, с. 5], спортивна гра – це протиборство двох сторін, що відбувається за правилами і спрямоване на отримання переваги, яка оцінюється за кількістю досягнень зумовленої мети гри.

В. Білоус вважав [1, с. 25], що спортивна гра – це безкомпромісна у рамках правил боротьба взаємодіючих суперників, кожен з яких прагне досягти своєї мети та одночасно в міру своїх можливостей перешкоджає іншому в її досягненні.

Отже, у різних дослідженнях термін «спортивна гра» трактується по-різному, хоча в кожному варіанті визначення відображено його специфічні риси.

Ключовими словами визначень є змагальна та конфліктна діяльність, протиборство, боротьба. Якщо терміни «протиборство» й «боротьба» є схожими за своїм розумінням, то термін «змагальна діяльність» відображає дещо інше поняття.

У теорії діяльності [2, с. 7] діяльність розуміють як активність людини або групи людей. Якщо термін «діяльність» не пов’язаний з людиною, то він не має сенсу. З позицій теорії систем можна стверджувати, що діяльність людини – це система [2, с. 48], елементи якої спрямовані на досягнення спільної мети, а «змагальна діяльність» є підсистемою системи «діяльність людини».

Ураховуючи те, що у спортивній грі відбувається конфлікт між суперниками, цей процес не можна назвати змагальною діяльністю, а лише змаганням, протиборством, боротьбою суперників, кожен з яких здійснює змагальну діяльність. Тому ключовим словом до визначення терміна

«спортивна гра» має бути не змагальна діяльність, а змагання або протиборство.

Термін «конфліктна діяльність», на нашу думку, є невдалим, оскільки складається із двох різних за своєю сутністю слів. Поняття «діяльність» характеризує активність системи, яка спрямована на досягнення поставленої мети. Термін «конфлікт», навпаки, характеризує активність кількох систем, кожна з яких має власну мету. Досягнення мети однією системою перешкоджає її досягнення іншою системою. У цьому полягає суть конфлікту. Тому замість «конфліктної діяльності» доцільно використовувати термін «конфлікт».

На конфліктну ситуацію між суперниками гри, на нашу думку, вдало може вказувати термін «змагання». Відповідно до теорії спорту змагання є системоформувальним чинником системи «спорт», а отже відображає конфлікт між суперниками в будь-якому виді спорту. Тому термін «змагання» як ключове слово визначення «спортивна гра» вказує на конфлікт між суперниками гри, робить спортивну гру складовою системи «спорт». Крім того, наявність цього терміна у визначенні спортивної гри відрізняє її від інших засобів ігрової діяльності – таких, як забава, розвага, у змісті яких змагання відсутнє.

Отже, суттєвою рисою спортивної гри є конфлікт між системами, що беруть у ній участь. Кожна із цих систем намагається досягнути власної мети і прагне, щоб суперник не досягнув своєї. У цьому полягає суть змагання. Саме ця риса лежить в основі будь-якого виду спорту, за нею спортивна гра належить до системи «спорт».

Постає інше питання – у чому полягає конфлікт між системами, що змагаються? На нашу думку, надзвичайно вдало і вичерпно на це питання дає відповідь Ф. Лебедь [3, с. 71-79]. Він охарактеризував сутність конфлікту в різних видах спорту, серед яких і спортивні ігри. За часом протистояння суперників автор поділив ігрові види спорту на ігри з одночасним та почерговим протистоянням. Останні відрізняються ще й тим, що кожен суперник має лише одну мету, у той час як в інших спортивних іграх суперники прагнуть досягнути дві мети: реалізувати власну і не дозволити суперникові реалізувати його. За характером конфлікту автор поділив ігрові види спорту на три групи: спортивні ігри, суперники яких мають одну мету, визначено як конкурентні, а спортивні ігри, суперники яких мають дві мети, поділено на дві групи: антагоністичні агресивні та антагоністичні неагресивні.

До конкурентних ігор належать такі: гольф, більярд, боулінг, кьорлінг; до антагоністично-агресивних – футбол, баскетбол, гандбол, хокей; до антагоністично-неагресивних – волейбол, бадмінтон, теніс, настільний теніс.

Класифікація спортивних ігор у системі інших видів спорту за ступенем конфліктності протиборства суперників, на нашу думку, має велике теоретичне і практичне значення, оскільки дозволяє побачити і суттєві риси, характерні для всіх спортивних ігор, і риси, характерні для окремого класу спортивних ігор.

Схожий підхід до класифікації видів спорту, у тому числі і спортивних, запропонував Б. Барф [7, с. 95], узявши за критерій класифікації міжособистісні взаємодії спортсменів. У переробленій В. М. Платоновим [4, с. 89] класифікації

Б. Барфа всі види спорту поділені на три групи: із непрямим впливом, із прямим впливом і з ризиком травми. До третьої групи належать антагоністично-агресивні, а до другої – антагоністично-неагресивні спортивні ігри. На нашу думку, до першої групи можна віднести конкурентні спортивні ігри. Вони не включені до класифікації, можливо, через те, що працю В. М. Платонова [4] присвячено олімпійському спортові, а жодна із конкурентних спортивних ігор не є олімпійською дисципліною.

Класифікація спортивних ігор за ступенем конфліктності протиборства суперників показує, що у визначенні терміна «спортивна гра» В. І. Білоуса [1] не враховано специфічні риси конкурентних ігор.

Мета спортивних ігор вдало розкрита у визначеннях Ф. Лебеда [3] та Ю. Портних [5]. У першому випадку вона розкривається, як досягнення загального виграшу, а в другому – як отримання переваги, що оцінюється за кількістю досягнень. Із цих визначень стає зрозумілим те, що успіх у грі залежить не від одного досягнення мети, а від багатьох, які в сукупності забезпечують перевагу над суперником. Відзначена особливість спортивної гри є її суттєвою рисою, оскільки показує, що перемога в ігрових видах спорту залежить не від однієї вдало виконаної дії, як це спостерігається в метанні, окремих видах стрибків чи в деяких окремих видах єдиноборств, а від низки вдало виконаних дій. Ця риса характерна для конкурентних і для антагоністичних спортивних ігор, вона переконливо доводить, що характерною особливістю ігрових видів спорту є наявність певного сюжету у протиборстві суперників.

Спільною рисою для всіх спортивних ігор є підхід до досягнення мети – шляхом влучання ігровим предметом у ціль. У кожному ігровому виді спорту є свій предмет, яким учасники повинні влучити в різну за конфігурацією ціль. Таким предметом є м'яч, шайба, волан, куля тощо, а ціллю – ворота, кошик, частина ігрового простору, луза та ін. Зазначені предмети й цілі становлять специфіку окремих ігрових видів спорту, як і способи влучання ігрових предметів у ціль: рукою, ногою, а також ракеткою, ключкою, биткою, києм тощо. Отже, спосіб досягнення мети, умови протиборства, характер взаємодії між суперниками розкривають специфіку кожної спортивної гри, а об'єднуючою рисою всіх ігрових видів спорту є сам підхід до досягнення мети – влучання в ціль ігровим предметом. Саме за цією рисою спортивні ігри відрізняються від єдиноборств та протиборств як окремого класу видів спорту.

У будь-якій спортивній грі визначено способи маніпуляції ігровим предметом, які називаються прийомами. Особливості їх застосування у процесі протиборства суперників у спортивних іграх окреслено у правилах змагань із різних видів спорту, так само, як і вимоги до місця проведення й кількості учасників. Уніфікація цих положень у правилах змагань є необхідною умовою для різних видів спорту, серед яких і спортивні ігри. Цей факт є ще одним підтвердженням, що спортивна гра це складова системи «спорт».

Водночас різні змагання з одного виду спорту можуть мати свої особливості залежно від контингенту учасників, сфери діяльності (фізичне виховання, масовий, професійний та рекреаційний спорт) й інших організаційних моментів, які фіксуються не в правилах змагань, а в інших

документах (у положенні про змагання, регламенті змагань), або навіть обумовлюються учасниками гри. Якщо першість району із баскетболу серед школярів проводитиметься у шкільному залі, в якому висота кільця нижча, ніж 3,05 м, то ця гра називатиметься баскетболом. Якщо на базі відпочинку за домовленістю всіх учасників до складу команд із волейболу належатимуть і чоловіки, і жінки, то це також буде волейбол. Тому у визначенні Ю. І. Портних [5] вживання словосполучення «в рамках правил» видається не зовсім вдалим. Це, по суті, правильне твердження доцільно розширити, враховуючи вищевказане.

Слід відзначити, що у спортивній грі можуть брати участь не лише два суперники (згідно з визначення Ю. І. Портних [5]), хоча це характерно для всіх антагоністичних ігор, але й три і більше суперників, як, наприклад, у змаганнях з боулінгу чи гольфу.

На нашу думку, вищепроаналізовані суттєві риси усіх спортивних ігор притаманні кожній із них. У зв'язку з цим спробуємо дати власне визначення поняттю «спортивна гра».

Спортивна гра – це змагання між суперниками, кожен з яких, керуючись обумовленими правилами, за допомогою дозволених дій намагається отримати перевагу у влучанні ігровим предметом у ціль.

Ключовим словом у визначенні є «змагання», яке вводить спортивну гру у систему «спорт».

Термін «суперники» вказує на те, що між учасниками гри є конфлікт і вони здійснюють протиборство. Суперником може бути один гравець, пара або команда. Фахівці того чи іншого ігрового виду спорту термін «суперник» можуть зрозуміти як відповідну конфігурацію. Ф. Лебедь у своїй праці [3, с. 16] запропонував на означення цього поняття термін «граючий суб'єкт». Якщо його перекласти на українську літературну мову, то він звучатиме як «суб'єкт, який грає». Термін «суперник» нам видається більш вдалим, оскільки він є коротшим, природнішим і зрозумілішим.

Зміст змагальної діяльності кожного суперника розкривається через її умови, засоби й мету. Словосполучення «обумовлені правилами» розуміється як умови проведення змагання. Зокрема вказується, що ця діяльність здійснюється відповідно до офіційних правил гри, регламенту, положення або домовленості.

Поняття «дозволених дій» означає засоби ведення протиборства, тобто специфічні прийоми гри та техніко-тактичні дії, які не заборонені правилами. Якщо порівняти слово «дозволені» із висловом «у рамках правил», то в другому терміні відчувається більше обмеження, оскільки дії сприймаються як уніфіковані або чітко встановлені. Такими поняттями добре характеризувати змагальні дії в гімнастиці, у стрибках у воду та в інших видах спорту, де недотримання певної послідовності змагальних дій розцінюється як помилка. В ігрових видах спорту такої вимоги до змагальних дій немає. Більше того, в іграх дозволяється імпровізація техніко-тактичних дій, яка обмежена «обумовленими правилами» змагання. На нашу думку, термін «дозволені дії» створює відчуття їх можливої імпровізації.

Сутністю мети є «отримання переваги», а способом її досягнення – «влучення ігровим предметом у ціль». Поняття «отримання переваги» можна трактувати і як «отримання перемоги». Водночас, якщо проводяться змагання із таких видів спорту, в яких суперники зустрічаються в кількох іграх і для загальної перемоги в останній грі, наприклад, команді з гандболу чи баскетболу потрібно набрати певну кількість очок або команді з волейболу – певну кількість виграних партій, то коли команди програють у заключній грі, вони отримують перевагу над суперником, яка сприятиме загальній перемозі.

Трактування «влучання ігровим предметом у ціль» вказує на те, що мета кожного учасника гри – влучити м'ячем, шайбою, воланом, кулею тощо у ворота, кошик, майданчик, лузу та ін. Представник кожного виду спорту вказаний термін зрозуміє як конфігурацію ігрового предмета й цілі.

Це визначення видається істинним для всіх ігрових видів спорту, навіть абсолютно різних за своїм змістом. Для прикладу можна взяти футбол і шахи: футбол належить до антагоністично-агресивних, а шахи – до конкурентних ігор. У футболі суперниками виступають дві команди по 22 особи в кожній, а в шахах – 2 особи. У футболі є один спільний ігровий предмет, а в шахах – шістнадцять ігрових предметів у кожного суперника. Ціль у футболі – ворота суперника, а в шахах – шахові клітинки на половині суперника; мета – влучити м'ячем у ворота суперника більшу кількість раз, ніж він вцілив у ваші ворота; у шахах – досягнення ігрової ситуації «мат» для суперника шляхом розміщення шахових фігур на певні клітинки.

Висновки. Аналіз літературних джерел вказує на значні відмінності у формулюваннях визначення терміна «спортивна гра», хоча в кожному із поданих варіантів відображено окремі специфічні риси спортивної гри.

Виявлено такі специфічні риси спортивних ігор: наявність ігрового предмета та цілі, в яку кожен із суперників прагне влучити ігровим предметом, існування специфічних способів маніпуляції ігровим предметом, можливість довільного застосування обумовлених способів маніпуляції ігровим предметом у різних ігрових ситуаціях, наявність можливості та необхідності багаторазового влучання ігровим предметом у ціль.

У визначенні терміна «спортивна гра» необхідно відобразити як загальні риси, на підставі яких усі спортивні ігри належать до системи «спорт», так і специфічні риси, що відрізняють їх від інших класів цієї системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус В. І. Спортивно-педагогічне вдосконалення (спортивні ігри) : навч. посіб. для студентів факультетів фізичного виховання педагогічних університетів та інститутів / В. І. Білоус. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1998. – Ч. 1. – 236 с.

2. Волков А. М. Деятельность: структура и регуляция: психологический анализ / А. М. Волков, Ю. В. Микадзе, Г. Н. Солнцева. – М. : Московский ун-т, 1987. – 216 с.

3. Лебедь Ф. Формула игры: общая теория спортивных игр, обучение и тренировка / Ф. Лебедь. – Волгоград : ВолГУ, 2005. – 392 с.

4. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения / В. Н. Платонов. – К. : Олимпийская литература, 2004. – 808 с.

5. Спортивные игры и методика преподавания : учебник для пед. ф-тов институтов физической культуры / под. ред. Ю. И. Портных. – изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Физкультура и спорт, 1986. – 320 с.

6. Спортивные игры: техника, тактика, методика обучения : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ю. Д. Железняк, Ю. М. Портнов, В. П. Савин, А. В. Лексаков ; под. ред. Ю. Д. Железняк, Ю. М. Портнова. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : Академия, 2004. – 520 с.

7. Barth В. Charakteristik und Entwicklund Strategic und Taktik Fahigkeiten / В. Barth // Trainingswissenschaft. – Berlin : Sportverlag, 1994. – S. 93-120.

Дата надходження до редакції: 17. 12. 2012 р.